

■ УДК 792.54.071.2.028(477) КРОПИВНИЦЬКИЙ

В. Ф. Харитонова, заслужена артистка України, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

МУЗИЧНА ТВОРЧИСТЬ М. Л. КРОПИВНИЦЬКОГО – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ ЯК СИНКРЕТИЧНОГО МИСТЕЦТВА (ДО 175-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. Л. КРОПИВНИЦЬКОГО)

Досліджується музична творчість М. Л. Кропивницького — важлива складова формування професійного українського театру як синкретичного мистецтва. Доводиться, що Кропивницький, створюючи п'єси, сам добирав до них музику з українських народних пісень і мелодій, а до багатьох писав власну, більшість його п'єс належать до музично-драматичних жанрів.

Ключові слова: театр, музика, танець.

В. Ф. Харитонова, заслуженная артистка Украины, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

МУЗЫКАЛЬНОЕ ТВОРЧЕСТВО М. Л. КРОПИВНИЦКОГО – ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УКРАИНСКОГО ТЕАТРА КАК СИНКРЕТИЧЕСКОГО ИСКУССТВА (К 175-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ М. Л. КРОПИВНИЦКОГО)

Исследуется музыкальное творчество М. Л. Кропивницкого — важнейшая составляющая в формировании профессионального украинского театра как синкретического искусства. Доказывается, что Кропивницкий, создавая пьесы, сам подбирал к ним музыку из украинских народных песен и мелодий, а ко многим писал собственную, большинство его пьес относятся к музыкально-драматическим жанрам.

Ключевые слова: театр, музыка, танец.

V. F. Kharytonova, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Honoured Actress of Ukraine, Kharkiv

M. L. KROPYVNYTSKYI'S MUSICAL CREATIVITY AS A SIGNIFICANT PART IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL UKRAINIAN THEATRE AS SYNCRETIC ART (TO THE 175TH ANNIVERSARY OF KROPYVNYTSKYI'S BIRTH)

The article deals with M. L. Kropyvnytskyi's musical creativity as a significant component in the formation of professional Ukrainian theatre as syncretic art. It is proved that when Kropyvnytskyi began writing music pieces, he chose the music for them from the Ukrainian folk

songs and melodies, and to many of those he wrote his own music. Most of his music pieces belong to the musical and dramatic genres.

Key words: theatre, music, dance.

Актуальність розвідки полягає в тому, що вона висвітлює роль музичної творчості М. Л. Кропивницького у формуванні українського професійного театру як синкретичного мистецтва. Мета статті — систематизувати відомості про композиторську й музично-виконавську діяльність митця.

В історії української культури М. Л. Кропивницький (1840–1910) відомий як митець багатогранного таланту: драматург, композитор, режисер, актор, сценограф, співак, хоровий диригент, виконавець-інструменталіст, видавець, один з фундаторів такого видатного явища в українському мистецтві, як Театр українських корифеїв. І якщо його літературна, театральна діяльність досліджена достатньо глибоко, то музична творчість висвітлена значно менше, хоча її значення у формуванні українського професійного театру як синкретичного мистецтва є неоціненним.

Музики М. Л. Кропивницький навчався у своєї матері Капітолїні Іванівни. Вона грала на багатьох музичних інструментах, зокрема на піаніно. Мала красивий голос, акомпанувала співакам та виконавцям-інструменталістам і успішно викладала музику. Саме від неї М. Л. Кропивницький успадкував неабияку музичальність.

У дитинстві Марко був солістом церковного хору, грав на фортепіано, віолончелі, скрипці, гітарі, бандурі, басолі, різноманітних сопілках: був ознайомлений з теорією музики, основами гармонії, оркеструванням, мав чудовий голос — красивого тембру баритон, що відзначають його сучасники. Письменник Скиталець писав: «... великий артист української сцени й один з головних творців українського театру Кропивницький. У нього було все: різноманітний сценічний талант, велика музичальність, сценічна зовнішність і багатий голос... У співочих ролях у нього поєдувалися першокласний артистичний талант з чудовими голосовими засобами й іншими якостями його щедро обдарованої натури» [4, с. 162].

У репертуарі М. Л. Кропивницького як співака були українські народні пісні, які він знав немало, збирав, записував і надсилав М. В. Лисенкові, котрий долучав їх до своїх збірок. «Такого виведення народних пісень не доводилося мені ніколи ані перед тим, ані після чути», — писав сучасник митця дослідник театру Є. Олесницький [3, с. 24].

З ім'ям М. Л. Кропивницького пов'язана доля великої пісні, добре відомої й однієї з найулюбленіших в Україні — «Реве та стогне Дніпр широкий...» на слова Т. Г. Шевченка. Її написав для соліста й хору і присвятив М. Л. Кропивницькому композитор Д. Я. Крижанівський. М. Л. Кропивницький двічі намагався надрукувати її (в 1886 і 1898 рр.), але обидва тиражі вилучила цензура. Після цього в Одесі у виставі за своєю п'єсою «Дай серцю волю — заведе в неволю» Кропивницький виконав її зі сцени, поклавши початок її найширшій популярності. Крім численних народних пісень, до репертуару М. Л. Кропивницького входили класичні романси, опереткові й оперні арії.

Працюючи режисером і актором в оперетковій трупі Л. Яковлева та музично-драматичному колективі Г. Ашкаренка, він виступав і в операх. Виконував роль Карася в «Запорожці за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, партії Невідомого в «Аскольдовій могилі» О. Верстовського, Батька в «Катерині» М. Аркаса. Син Кропивницького Володимир у своїх спогадах розповідає, як диригент Київської опери Альтані, послухавши Марка Лукича в партії Мельника в «Русалці» О. Даргомижського, запитав: «Яку консерваторію Ви закінчували?» Кропивницький з властивим йому гумором відповів: «Бобринецьку» [4, с. 163], оскільки саме в містечку Бобринець у родині своєї бабусі він провів дитинство та юність і долучився до мистецтва. Пізніше він ставив як режисер «Наталку Полтавку» і «Чорноморці» М. Лисенка і виконував у них провідні ролі як актор. Голос, яким він вільно володів, чудова дикція і виразність виконання викликали захоплення в широкій публіки й схвальні відгуки в пресі.

Кропивницький, створюючи п'єси, сам добирав до них музику з українських народних пісень і мелодій, до багатьох писав власну. Більшість його п'єс належать до музично-драматичних жанрів, про що свідчать їх авторські підзаголовки:

«За сиротою і Бог з калитою», «Дійшов до розуму» — водевілі; «Пошились у дурні» — жарт-оперетка; «Зальоти соцького Мусія» — оперета-дивертисмент; «Пропала грамота» — фантастична комедія-оперета; «Вергілієва Енеїда» — комічна опера; «Вій» — фантастична комедія-опера на 5 дій з апофеозом; «Івасик-телесик», «По щучому велінню» — дитячі опери на власне лібрето.

Але й п'єси, визначені як драма або комедія, насичені музикою, що значно збагатила українську музичну літературу. Окремі музичні номери з його п'єс, наприклад, хор-плач козаків у турецькій неволі «Ревуть, стогнуть гори-хвилі» або героїчний хор «Гей,

нумо, братці, до зброї» з драми «Невольник», почали виконувати в побуті, на концертній естраді й існують нині як самостійні вокальні номери. Одним з найкращих зразків українського солоспіву визнано пісню-монолог Галини «Ой, у саду на вишеньці» з п'єси «Зальоти соцького Мусія», яка під назвою «Соловейко» наявна в репертуарі багатьох співаків, як і чоловічий дует з опери «Вій» «Де ти бродиш, моя доле», пісня «Удовицю я любив», дует для жіночого і чоловічого голосу «За сонцем хмаронька пливе» на слова Т. Г. Шевченка та ін.

Центральне місце в музичній творчості М. Л. Кропивницького належить опері «Вій». У ній — 26 музичних епізодів, серед яких: сольні співи, дуети, ансамблі, хори, оркестрові уривки — увертюри, антракти, інтермецо в середині актів, танці. У жанрових масових сценах композитор засобами музики змальовує різноголосий базарний гамір, імітує вигуки перекупок, шум натовпу, розмови покупців і на фоні цієї строкатої метушні розвиває сюжет. Водночас у «Вії» значне місце посідають і куплетно-пісенні форми.

Популярні «куплети» Кропивницького, які він часто виконував на сцені, разом з нотами опубліковано в «Збірнику творів М. Л. Кропивницького» в Харкові 1885 р. За своєю образністю — це невеликі «вокальні етюди для актора», як визначив їх автор. Музику до них підбирав сам М. Кропивницький. Такі куплети, як і музичні номери до п'єс у перекладенні для голосу (хору) з фортепіано, містяться в цікавому тритомному виданні «Кропивницький М. Л. Музика до вистав», надрукованому видавництвом «Музична Україна» в 1967–1968 рр. Кожен том містить певну кількість творів: наприклад, II — містить солоспіви, дуети, ансамблі, хори до драми «Невольник» — 11 номерів; комедії «По ревізії» — 6 номерів; «Пошилися у дурні» — 16 номерів.

Як слушно зауважує дослідниця К. Островська, М. Л. Кропивницький майже в кожній зі своїх п'єс використовує слово «танок», «танцювати». Серед назв народних і побутових танців, які Кропивницький долучав до своїх вистав або називав у п'єсах, є такі: козак, козачок, гайдук, метелиця, гопак, козак-вальс, мазурка, страшок, матрадур, екосез, кадриль, халяндра, горлиця, журавель, бариня, трамблям-полька, полька-мазурка та ін. [8, с. 54]. Танець у драматичних виставах М. Л. Кропивницького завжди органічно поєднувався з дією, а фольклорний матеріал використовувався з незначною балетмейстерською обробкою. Мелодії деяких танців належали самому драматургові [6, т. 1–3]. Наприклад, в опереті «Зальоти соцького Мусія» музична частина складалася із сольних

та хороших народних пісень і танців, розміщених у вигляді сюїти за контрактом епізодів. Типовий музичний супровід складався або з «троїстих музик», або з оркестрового супроводу.

«Трупа Кропивницького, крім основного складу акторів, мала солідний хор — 30–35 голосів, 2–4 пари танцюристів — вони ж були й актори, до того ж непогані, і власний оркестр (13-14 чоловік)» [7, с. 78].

Існувала думка, що Кропивницькому належить лише мелодійна лінія, вокальні партії та мелодії оркестрових епізодів, а авторами супроводу могли бути капельмейстери українських драматичних труп або професійні композитори, наприклад, С. Заремба, котрий створив супровід до пісні «Соловейко». Але син М. Л. Кропивницького Володимир, народний артист І. О. Мар'яненко, автор книги «Українська класична опера» Л. Аркас, музикознавець М. Загайкевич, багато з його сучасників-товаришів по сцені свідчать, що він оркестрував свої музичні твори сам.

«Поезія та музика поєднуються в його творчості в єдину цілісність і спільними засобами досягають незрівнянно більшого, ніж кожна з них окремо», — писав постійний рецензент харківської газети «Южный край» композитор В. Сокальський ще в 1884 р. [3, с. 24].

«Можна тільки дивуватись, як за допомогою найпростіших засобів М. Л. Кропивницький зворушував глядачів українськими краєвидами з вербами та вітряками, темними ночами із вогниками в маленьких віконцях, далекою піснею на фоні літнього вечора, що вражало своєю поетичною образністю», — згадував видатний актор І. О. Мар'яненко, котрий саме в трупі Кропивницького дебютував на сцені [2, с. 28].

Найхарактернішою особливістю музичної спадщини Кропивницького є поєднання власної композиторської інтонації з типовими ознаками української народної пісенності. Його музична творчість є важливою складовою у формуванні українського професійного театру як синкретичного, що органічно поєднує слово, музику і жест.

Список використаних джерел

1. Архимович Л. Музика в театрі М. Кропивницького / Л. Архимович // Архимович Л. Українська класична опера. — Київ : Держ. вид-во муз. літ., 1957. — С. 93–103.
2. Драк М. Українське театральне-декораційне мистецтво / М. Драк. — Київ : Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літ., 1961. — 62 с., іл.

3. Загайкевич М. Музичний світ Марка Кропивницького / М. Загайкевич // Музика. — 1990. — №4. — С. 23–24.
4. Кропивницький В. М. Л. Кропивницький як композитор / В. Кропивницький // Спогади про Марка Кропивницького : зб. — Київ : Мистецтво, 1990. — С. 161–164.
5. Кропивницький М. Л. Автобіографічні матеріали / М. Л. Кропивницький // Кропивницький М. Л. Твори. Т. 6. — Київ : Держлітвидав, 1960. — С. 85–240.
6. Кропивницький М. Л. Музика до вистав / М. Л. Кропивницький. Т. 1–3. — Київ : Муз. Україна, 1967–1968.
7. Мар'яненко І. О. Минуле українського театру / І. О. Мар'яненко. — Київ : Мистецтво. 1953. — 181 с.
8. Островська К. Український фольклорний танець у творах М. Л. Кропивницького / К. Островська // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. Вип. 28. — Харків : ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2010. — С. 50–58.

References

1. Arkhymovych L. Muzyka v teatri M. Kropyvnytskoho / L. Arkhymovych // Arkhymovych L. Ukrainska klasychna opera. — Kyiv : Derzh. vyd-vo muz. lit., 1957. — S. 93–103.
2. Drak M. Ukrainske teatralno-dekoratsiine mystetstvo / M. Drak. — Kyiv : Derzh. vyd-vo obrazotvorch. mystetstva i muz. lit., 1961. — 62 s., il.
3. Zahaikevych M. Muzychnyi svit Marka Kropyvnytskoho / M. Zahaikevych // Muzyka. — 1990. — №4. — S. 23–24.
4. Kropyvnytskyi V. M. L. Kropyvnytskyi yak kompozytor / V. Kropyvnytskyi // Spohady pro Marka Kropyvnytskoho : zb. — Kyiv : Mystetstvo, 1990. — S. 161–164.
5. Kropyvnytskyi M. L. Avtobiohrafichni materialy / M. L. Kropyvnytskyi // Kropyvnytskyi M. L. Tvory. Т. 6. — Kyiv : Derzhlitvydav, 1960. — S. 85–240.
6. Kropyvnytskyi M. L. Muzyka do vystav / M. L. Kropyvnytskyi. Т. 1–3. — Kyiv : Muz. Ukraina, 1967–1968.
7. Marianenko I. O. Mynule ukrainskoho teatru / I. O. Marianenko. — Kyiv : Mystetstvo. 1953. — 181 s.
8. Ostrovska K. Ukrainskyi folklorny tanets u tvorakh M. L. Kropyvnytskoho / K. Ostrovska // Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity : zb. nauk. pr. Vyp. 28. — Kharkiv : KhNUM im. I. P. Kotliarevskoho, 2010. — S. 50–58.

■ UDC 792.54.071.2.028(477) KROPYVNYTSKYI

Kharytonova V. F., Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Honoured Actress of Ukraine, Kharkiv
veraha@i.ua

M. L. KROPYVNYTSKYI'S MUSICAL CREATIVITY AS A SIGNIFICANT PART IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL UKRAINIAN THEATRE AS SYNCRETIC ART (TO THE 175TH ANNIVERSARY OF KROPYVNYTSKYI'S BIRTH)

The relevance of the research is to highlight the role of M. Kropyvnytskyi's musical creativity in the formation of Ukrainian professional theater as syncretic art. The purpose of the article is to systematize the information on composing music and performing activities of the artist.

Research Methodology. Skytalets' works, the theater researcher Ye. Olesnytskyi, V. Kropyvnytskyi's memories (the son of the artist) are considered.

Results. There was an opinion that only the melody, vocal melodies and orchestral episodes belong to Kropyvnytskyi and the conductors of Ukrainian drama troupes or professional composers could be the authors of accompaniment, such as S. Zarembo, who created the accompaniment to the song «Soloveiko» («Nightingale»). Based on the evidence of contemporary colleagues it has been proved that M. L. Kropyvnytskyi orchestrated his musical works himself.

Novelty. M. L. Kropyvnytskyi's literary, theatrical activity investigated deeply enough, but musical creativity documented considerably less, although its role in the formation of Ukrainian professional theater as syncretic art is invaluable.

The **practical significance.** The study of M. L. Kropivnitskyi's musical creativity initiated in this article contributes to the enrichment of Ukrainian music culture.

Key words: theatre, music, dance.

Надійшла до редколегії 19.05.2015 р.